

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่อง “ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด” ซึ่งมีลำดับขั้นตอนและผลการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สร้างและพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด
2. เพื่อเปรียบเทียบทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ก่อนและหลังการใช้โปรแกรม
3. เพื่อเปรียบเทียบทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง

สมมติฐานการวิจัย

1. การใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสราณียธรรม โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ สามารถพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
2. ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของกลุ่มควบคุมก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมไม่แตกต่างกัน
3. ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมแตกต่างกัน

4. ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม โดยใช้แนวคิดการจัดโปรแกรม การศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลล์ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองหลังการเข้าร่วมโปรแกรมแตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ได้นำเสนอโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

2. ผู้วิจัยได้ออกแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามขั้นตอนแนวคิดของบอยเฮลล์เชิงสถาบัน 5 ขั้นตอนดังนี้

2.1 กำหนดกลุ่มผู้รับบริการ

2.2 ระบุเนื้อหาวิชา

2.3 กำหนดการเรียนการสอน

2.4 การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ

2.5 การประเมินผลโปรแกรม

3. ประชากรที่ศึกษา คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดจำนวน 184 คน (เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, 2551)

4. ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา คือ โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม และทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ทักษะด้านเมตตาทายกรรม ทักษะด้านเมตตาวจีกรรม ทักษะด้านเมตตาโมกรรม ทักษะด้านสราณโกศิ ทักษะด้านศีลสามัญญาตา และทักษะด้านทฎฐิสามัญญาตา

วิธีดำเนินการวิจัย

- แบบแผนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด" การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) ซึ่งมีรูปแบบการทดลองดังนี้

E	O ₁	X	O ₂	เมื่อ X แทน การจัดการกระทำ (treatment)
C	O ₁		O ₂	O ₁ แทน การวัดค่าตัวแปรก่อนการจัดการกระทำ
				O ₂ แทน การวัดค่าตัวแปรหลังการจัดการกระทำ

- ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดทั้งหมด 20 ชุมชน จำนวน 184 คน

กลุ่มตัวอย่าง คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่กำลังปฏิบัติงานในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด โดยผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ ใช้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (simple random sampling) โดยวิธีจับสลากจะได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 40 คน จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (simple random sampling) โดยวิธีจับสลากอีกครั้งเพื่อให้เกิดความคล้อยคลึงกันระหว่าง 2 กลุ่ม โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุม 20 คนและกลุ่มทดลอง 20 คน

- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม
2. แบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม
3. แบบสอบถามการติดตามการใช้ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม
4. แบบประเมินผลการจัดโปรแกรม

- การดำเนินการทดลองและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการทดลองโดยใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมที่สร้างขึ้น และเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นก่อนการทดลอง

1. ผู้วิจัยดำเนินการติดต่อขอความอนุเคราะห์กับทางเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดเพื่อขอข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการทดลองโดยใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

2. ขอความร่วมมือเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข ในการกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยทำการสุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุม 20 คน และกลุ่มทดลอง 20 คน

3. ผู้วิจัยนำแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมที่สร้างขึ้น ไปวัดระดับทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมกับกลุ่มตัวอย่างทั้ง 40 คน เพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างก่อนเข้าร่วมโปรแกรม (pre-test)

ขั้นทดลอง

4. ดำเนินการทดลองโดยใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ โดยดำเนินการกับกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

4.1 กลุ่มทดลอง เป็นกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ที่ได้เข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมที่ผู้วิจัยจัดขึ้น

4.2 กลุ่มควบคุม เป็นกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ที่ไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม โดยไม่มีการจัดกระทำใดๆ ซึ่งให้ปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตตามปกติ

ขั้นหลังการทดลอง

5. ผู้วิจัยนำแบบประเมินผลการจัดโปรแกรมให้กลุ่มทดลองทั้ง 20 คน ประเมินความพึงพอใจ หลังเข้าร่วมโปรแกรม

6. หลังจากดำเนินการทดลองเป็นระยะเวลา 1 เดือน ผู้วิจัยนำแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ไปวัดระดับทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมกับกลุ่มตัวอย่างทั้งกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองทั้ง 40 คน เพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างหลังเข้าร่วมโปรแกรม (post-test)

7. ผู้วิจัยให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรม (กลุ่มทดลอง) ทำแบบสอบถามการติดตามการใช้ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม

8. วิเคราะห์ข้อมูล

- การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ SPSS for Window (Statistical Package for The Science/For Window) Version 16.0 ตามขั้นตอนดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูล แจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม
2. หาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรมก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมของกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง
3. เปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนทดลองจากแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรม ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองด้วยค่าสถิติที่ (t-test) ที่ระดับนัยสำคัญ .05
4. เปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนและหลังการทดลองจากแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรม ของกลุ่มควบคุมด้วยค่าสถิติที่ (t-test) ที่ระดับนัยสำคัญ .05
5. เปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนและหลังการทดลองจากแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรม ของกลุ่มทดลองด้วยค่าสถิติที่ (t-test) ที่ระดับนัยสำคัญ .05
6. เปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนหลังการทดลองระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองจากแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรมด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (ANCOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ .05 เนื่องจากเป็นการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนอันเกิดจากความแตกต่างของทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นของ อสม. ที่แตกต่างกันก่อนเข้าร่วมโปรแกรม ดังนั้นจึงใช้คะแนนก่อนทำการทดลอง (pretest) เป็นตัวแปรร่วม (covariate) ในการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนหลังการทดลองระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง
7. สรุปและวิเคราะห์ข้อคำตอบที่ได้จากแบบสอบถามการติดตามการใช้ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณีธรรม โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
8. หาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความพึงพอใจของการเข้าร่วมโปรแกรมจากแบบประเมินผลการจัดโปรแกรม

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด" ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการสร้างและพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

ผลการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาและความเหมาะสมของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด การวัดค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (item-objective congruency index : IOC) ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไปจึงถือว่ามีความสอดคล้องกับเนื้อหา (ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ, 2550) ได้ผลการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาของโปรแกรมเท่ากับ 1.00 สรุปได้ว่า กิจกรรมที่ออกแบบมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับองค์ประกอบตามหลักสราณียธรรมที่ใช้ในการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมโดยมีลักษณะ ดังนี้

1.ด้านการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปัญหาและศึกษาความต้องการของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยได้ข้อสรุปว่าลักษณะปัญหาที่สำคัญที่สุดของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด คือ การขาดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเอาประเด็นนี้มาทำการวิจัยศึกษา โดยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่

1.1 แนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของบอยเฮลท์เชิงสถาบัน 5 ขั้นตอน ได้แก่ กำหนดกลุ่มผู้รับบริการ ระบุเนื้อหาวิชา กำหนดการเรียนการสอน การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ และการประเมินผลโปรแกรม

1.2 แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มีลักษณะยืดหยุ่นในหลายๆ ด้าน ทั้งผู้เรียน ผู้สอน ระยะเวลา สถานที่ หลักสูตรเนื้อหา ตลอดจนกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งมุ่งสนองตอบความต้องการของผู้เรียน พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้จริงเป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่เนื้อหาที่ใช้มักสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน รวมทั้งแก้ปัญหาที่ผู้เรียนกำลังเผชิญอยู่อีกด้วย

1.3 หลักสารานียธรรม เป็นหลักธรรมของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเมตตาจิตต่อกัน ปรารถนาความสุขความเจริญแก่กันและก่อให้เกิด ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกัน เป็นไปเพื่อความสมัครสมานสามัคคี เอกภาพในสถาบันสังคม ตลอดถึงประเทศชาติ ซึ่งประกอบไปด้วย เมตตาโมกกรรม เมตตาวิจิตรกรรม เมตตาภายกรรม สารานโกศีลีสสามัญญา และทิวฐีสสามัญญา

2. ด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหากิจกรรมการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรม โดยออกแบบกิจกรรมให้ครอบคลุมทักษะตามหลักสารานียธรรมทั้ง 6 ด้าน ดังนี้

หลักสารานียธรรม	กิจกรรมตามหลักสารานียธรรม	วัตถุประสงค์
เมตตาภายกรรม	1. เมตตาภายกรรม	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องเมตตาภายกรรม
	2. จัตฐรัส	เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นและฝึกการให้ความช่วยเหลือกัน
	3. หนังกยสัมพันธ	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิดสนิทสนมกันและฝึกการทำงานร่วมกัน
	4. อักษรหรรษา	เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมโปรแกรมและการทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยการนำศักยภาพของกลุ่มออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์
	5. สงไช	เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีความสามัคคีในการทำงาน
	6. เรียงอย่างไรได้ลิบห้า	เพื่อให้เกิดการระดมความคิดช่วยเหลือกันในการทำงานกลุ่ม
	7. สรูปการทำกิจกรรมตามหลักเมตตาภายกรรม	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักเมตตาภายกรรมในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
เมตตาวิจิตรกรรม	1. เมตตาวิจิตรกรรม	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องเมตตาวิจิตรกรรม
	2. พุดดีเป็นศรีแก่ตัว	เพื่อฝึกพูดโดยใช้คำพูดที่ไพเราะเสนาะหู
	3. ไหวพริบการพุด	เพื่อฝึกฝนความสามารถในการพุด การกล้าแสดงออก ความคิดสร้างสรรค์
	4. พุดให้ใครฟัง	เพื่อให้ทราบถึงข้อเสียของการพุดแล้วไม่มีใครฟัง

หลักสารานียธรรม	กิจกรรมตามหลักสารานียธรรม	วัตถุประสงค์
เมตตาวจีกรรม (ต่อ)	5. คำพูดและท่าทางบอกอารมณ์	เพื่อฝึกการเดาอารมณ์จากคำพูดและท่าทางการแสดงออก
	6. ชมเชย...เอ๋ย...ดีใจ	เพื่อฝึกการให้คำชมแก่ผู้อื่น
	7. สุภาสิตไป	เพื่อฝึกการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล
	8. บอกต่อข้อความ	เพื่อให้ทราบถึงการสื่อสารที่ไร้ประสิทธิภาพ เมื่อผ่านตัวกลางหลายๆ คน
	9. พูดอย่างไรดี	เพื่อฝึกพูดให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ
	10. สรุปการทำกิจกรรมตามหลักเมตตาวจีกรรม	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักเมตตาวจีกรรมในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
เมตตามโนกรรม	1. เมตตามโนกรรม	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องเมตตามโนกรรม
	2. เชื่อฉัน...อย่าหลงไปเชื่อใคร	เพื่อให้เกิดความไว้วางใจกันและปรารถนาดีต่อกัน
	3. อุโมงค์กระดาษมหัศจรรย์	เพื่อให้ช่วยกันคิดอย่างสร้างสรรค์ในการทำงานร่วมกัน
	4. จุงนาง	เพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันทำให้เกิดความหวังดีปรารถนาดี และเมตตาต่อกัน
	5. ความเป็นหนึ่ง	เพื่อสร้างความรักสามัคคี ความเสียสละ และไหวพริบในการคิดแก้ปัญหา
	6. เพื่อนร่วมงานในบริษัทของฉัน	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมองโลกในแง่ดี มีการคิดดี มองเพื่อนร่วมงานในแง่ดี
	7. สลับข้างสร้างความคิด	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมสามารถคิดแก้ปัญหาร่วมกัน รู้จักให้ออกาสในการเสนอความคิดและให้อภัยต่อกันและกัน
	8. ห่วงโซ่โยงใยจากรายชื่อ	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเสริมสร้างการคิดดี มองเพื่อนร่วมงานในแง่ดี หวังดีและปรารถนาดีต่อกัน
	9. สรุปการทำกิจกรรมตามหลักเมตตามโนกรรม	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักเมตตามโนกรรมในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
สาธารณโภคี	1. สาธารณโภคี	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องสาธารณโภคี
	2. สะสมสมบัติ	เพื่อฝึกความร่วมมือและเสริมสร้างความเสียสละ
	3. แก้อัดคนตรีมหาสนุก	เพื่อฝึกให้ความช่วยเหลือ แบ่งปันซึ่งกันและกัน
	4. ความภาคภูมิใจของฉัน	เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการแบ่งปันผลประโยชน์ของตนเองให้คนอื่นๆ ได้รับรู้

หลักสารานียธรรม	กิจกรรมตามหลักสารานียธรรม	วัตถุประสงค์
สาธารณโภคี (ต่อ)	5. ช่วยกันประดิษฐ์... คิดค้นเกม	เพื่อฝึกให้เกิดการแบ่งปันสิ่งของใช้ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ร่วมกัน
	6. หน้าเลือด...	เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเอาใจเอาเปรียบ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว
	7. สรุปการทำกิจกรรมตามหลักสารานียธรรม	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักสารานียธรรมในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
ศีลสามัญญาตา	1. สีสสามัญญาตา	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องศีลสามัญญาตา
	2. ฉีกหนังสือพิมพ์	เพื่อให้เกิดการวางแผนงานล่วงหน้า ปรีกษาหาหรือ แบ่งหน้าที่กัน ประสานงานกัน โดยมีจุดหมายเดียวกันและการปฏิบัติตามแผนงานร่วมมือและรับผิดชอบร่วมกัน
	3. ตะเกียบพราก วิญญาณ	เพื่อให้เกิดการวางแผนร่วมกันและปฏิบัติตามกฎ ข้อบังคับหรือวินัยอย่างเดียวกัน และตระหนักในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
	4. รวมเหรียญ	เพื่อฝึกใช้ความว่องไวในการรวมกลุ่ม และชี้ให้เห็นถึงการถูกล่อลวงประละเลย เสมือนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ วินัยของสังคม
	5. กล่อมมหาสนุก	เพื่อฝึกให้เกิดการเคารพข้อระเบียบวินัยในสังคม
	6. สร้างเครือข่าย แลกเปลี่ยนประสบการณ์	เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องการปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ ในที่ทำงานและวิธีแก้ปัญหาเมื่อทำผิดกฎเหล่านั้น
	7. บทบาทสมมุติ	เพื่อให้เข้าใจในเรื่องศีลสามัญญาตามากยิ่งขึ้น
	8. สรุปการทำกิจกรรมตามหลักศีลสามัญญาตา	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักศีลสามัญญาตาในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น
ทิวฐีสามัญญาตา	1. ทิวฐีสามัญญาตา	เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องทิวฐีสามัญญาตา
	2. ช่วยกันคิดช่วยกันทำ	เพื่อให้เกิดการคิดการวางแผนการทำงานร่วมกัน
	3. ช่วยผมด้วย	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมรู้จักวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาและให้รู้จักคิดเชิงระบบ ฝึกฝนการทำงานร่วมกับผู้อื่นและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
	4. ผลประโยชน์	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้คิดวิธีการแก้ปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน

หลักสารานียธรรม	กิจกรรมตามหลักสารานียธรรม	วัตถุประสงค์
ทฤษฎีสามัญญาตา (ต่อ)	5. สร้างสังคมใหม่	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้เรียนรู้วิธีการคิดแก้ปัญหา ร่วมกันและปรับทัศนคติและค่านิยมในการมองคน รวมทั้งให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการทำงานเป็นทีมและการทำงานร่วมกับผู้อื่น คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
	6. สร้างนวัตกรรม	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้ร่วมกันวางแผน ปรึกษาหารือ ร่วมกันในการตัดสินใจสร้างนวัตกรรม
	7. ประกวดนางงาม (ชายงาม) มิตรภาพ	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้ฝึกแสดงความคิดเห็น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมทั้งการตัดสินใจและค้นหาคนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีที่สุด
	8. สรุปการทำกิจกรรมตามหลักทฤษฎีสามัญญาตา	เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้าใจหลักทฤษฎีสามัญญาตาในการนำไปใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

3. ด้านการกำหนดระยะเวลาการดำเนินการจัดโปรแกรม

ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมเป็นเวลาทั้งสิ้น 30 ชั่วโมง โดยมีแบ่งการทำกิจกรรมออกเป็นทั้งหมด 6 ทักษะ คือ ทักษะด้านเมตตากายกรรม ทักษะด้านเมตตาวจีกรรม ทักษะด้านเมตตามโนกรรม ทักษะด้านสาธารณโภคี ทักษะด้านศีลสามัญญาตา และทักษะด้านทฤษฎีสามัญญาตา โดยแบ่งจำนวนชั่วโมงออกเป็นทักษะละ 5 ชั่วโมง รวมเป็น 30 ชั่วโมง โดยได้ดำเนินการจัดโปรแกรมให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นเวลาทั้งสิ้น 3 วัน (กำหนดการเข้าร่วมโปรแกรมอยู่ในภาคผนวก ค)

4. ด้านการนำโปรแกรมไปดำเนินการจัดโปรแกรม

ผู้วิจัยนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมที่สร้างขึ้นตามทักษะทั้ง 6 ด้าน ไปดำเนินการจัดโปรแกรมให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตามวันและเวลาในกำหนดการเข้าร่วมโปรแกรม

ตอนที่ 2 ผลของการดำเนินงานการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

1. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายก่อนการทดลอง ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายของกลุ่มควบคุม ระหว่างก่อนการทดลองและหลังการทดลอง พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายของกลุ่มทดลอง ระหว่างก่อนการทดลองและหลังการทดลอง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายหลังการทดลองด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่า เมื่อปรับความแตกต่างเนื่องจากความแตกต่างของทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายออกแล้ว ค่าเฉลี่ยทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายหลังการทดลอง ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตอนที่ 3 ผลของการวิเคราะห์ข้อคำตอบที่ได้จากแบบสอบถามการติดตามการใช้ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบาย

ข้อคำตอบที่ได้จากแบบสอบถามการติดตามการใช้ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสภานโยบายของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้นำหลักสภานโยบายที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปใช้ในการพัฒนาทักษะของตนเองในการทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้วยกันเอง ซึ่งทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นทั้ง 6 ทักษะตามหลักสภานโยบาย

แม้ว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในช่วงก่อนเข้าร่วมโปรแกรม ซึ่งแต่ละคนจะมีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นแตกต่างกันไป แต่เมื่ออาสาสมัครสาธารณสุขประจำ

หมู่บ้าน (อสม.) ทุกคนที่เข้ามาร่วมโปรแกรมในครั้งนี้แล้ว สามารถที่จะนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พร้อมทั้งจะนำความรู้ที่ได้รับนำไปปรับใช้ในชีวิตการทำงานได้หลังจากเข้าร่วมโปรแกรมนี้อีก และพร้อมที่จะนำความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโปรแกรมในครั้งนี้ไปถ่ายทอดให้แก่เพื่อนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) คนอื่นๆ ที่ไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรมในครั้งนี้ด้วย

ตอนที่ 4 ความพึงพอใจของการเข้าร่วมโปรแกรมจากแบบประเมินการจัดโปรแกรม

ความพึงพอใจของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของการเข้าร่วมโปรแกรมจากแบบประเมินผลการจัดโปรแกรม พบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีความพึงพอใจเฉลี่ยในด้านรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($Mean = 4.62$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ความพึงพอใจเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านโปรแกรมและวิทยากร ($Mean = 4.76$) อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการเข้าร่วมโปรแกรม (ปฏิบัติ) ($Mean = 4.55$) อยู่ในระดับมากที่สุด และความพึงพอใจเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการจัดการ ($Mean = 4.51$) อยู่ในระดับมากที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ผลของการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการอภิปรายผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การอภิปรายผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

จากการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่าน พบว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด มีความสอดคล้องและเหมาะสมสามารถนำไปดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้ ดังนี้

1. ด้านการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา จะเห็นว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดมีปัญหาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นในระดับที่ไม่น่าพึงพอใจโดยจากการศึกษาเอกสารผลการปฏิบัติงานและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการศึกษาปัญหาและความต้องการเป็นสิ่งแรกที่ควรคำนึงถึงในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะสอดคล้องกับ Boyle (1981) ที่ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการวางโปรแกรม

2. ด้านเนื้อหา จากนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่มีนโยบายพัฒนาศักยภาพให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยเน้นไปที่การให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ได้ออกนโยบายที่จะพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะต่างๆ ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เช่นเดียวกัน ดังนั้น ผู้วิจัยได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการกำหนดเนื้อหาที่เรียน โดยดูจากปัญหาที่ว่าทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อยู่ในระดับที่ไม่น่าพึงพอใจ ขาดการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้วยกันเอง ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเร่งด่วน และเป็นทักษะพื้นฐานในการปฏิบัติงานที่จำเป็นต้องแก้ไข อันจะส่งผลในการพัฒนาศักยภาพต่อปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาสิ่งที่มายึดเหนี่ยวจิตใจในการทำงานร่วมกันระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้วยกัน ดังนั้นผู้วิจัย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จึงได้ข้อสรุปร่วมกันว่าควรใช้หลักธรรมมาเป็นหลักในการเรียนรู้ในการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นซึ่งมีถือว่ามีคุณสมบัติสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ วิเรื่องรอง รัตนวิไลสกุล (2540) ที่กล่าวว่า เนื้อแท้ของมนุษยสัมพันธ์อยู่ที่การครองใจคน การทำให้คนเป็นมิตรต่อกัน กล่าวคือ เป็นการเข้าถึงจิตใจของคนนั่นเอง ซึ่งการเข้าถึงจิตใจคนนั้น ไม่มีวิถีทางใดดีกว่าอาศัยหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมพุทธศาสนานั้นมีศูนย์รวมอยู่ที่ใจมากกว่าสิ่งอื่น การเข้าถึงจิตใจคน ทำอะไรถูกใจ และถึงใจคน จะนำความสำเร็จมาสู่ผู้ปฏิบัติอย่างไม่มีสิ่งใดเทียมเท่า ฉะนั้นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีมักจะมีธรรมะอยู่ในใจเสมอ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Boyle (1981) ที่ว่า การพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็เพราะประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาโปรแกรม

3. ด้านการกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการจัดโปรแกรม ผู้วิจัย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดได้ร่วมกันกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการจัดโปรแกรม

ไว้ที่ 30 ชั่วโมง โดยมีระยะเวลาของการดำเนินการจัดโปรแกรม 3 วัน ซึ่งเนื้อหาเป็นการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมทั้ง 6 ด้าน ซึ่งได้กำหนดการเข้าร่วมโปรแกรมทักษะละ 5 ชั่วโมง รวมแล้วเป็น 30 ชั่วโมง ซึ่งจะสอดคล้องกับที่ทองเรียน อมรัชกุล (2520) กล่าวว่า กลุ่มฝึกฝนมนุษยสัมพันธ์เพื่อพัฒนาบุคลากร การเลือกสมาชิกควรตั้งอยู่บนความสมัครใจ และดำเนินงานทั้งสิ้นประมาณ 20-30 ชั่วโมง เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

4. ด้านการนำโปรแกรมไปดำเนินการจัดโปรแกรมให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในการดำเนินการจัดโปรแกรมในครั้งนี้มีเนื้อหาสาระเรื่องสารานียธรรมซึ่งใช้เป็นหลักในการเรียนรู้โดยออกแบบเป็นกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้นในการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรมีลักษณะดังนี้

4.1 ด้านเวลา เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในครั้งนี้มุ่งเน้นพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นกลุ่มฝึกฝนเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้วยกันเอง ดังนั้นควรมีการดำเนินการจัดโปรแกรมไม่น้อยกว่า 30 ชั่วโมง เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระยะเวลา 30 ชั่วโมงในการดำเนินการจัดโปรแกรมซึ่งทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสารานียธรรมเพิ่มขึ้น

4.2 ด้านกิจกรรม ผู้วิจัยได้ออกแบบเน้นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากที่สุด โดยมีเนื้อหา อุปกรณ์ กิจกรรมที่หลากหลายและสื่อต่างๆ โดยมีวิธีการสอนที่หลากหลายผสมผสานกัน ไม่ว่าจะเป็นการบรรยาย การแสดงบทบาทสมมติ การอภิปรายกลุ่ม การระดมสมอง ซึ่งวิทยากรการสอนเหล่านี้เอื้อให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เกิดการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกๆ คน อันจะสอดคล้องกับแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับวัยผู้ใหญ่ที่จำเป็นของสมคิด อิศระวัฒน์ (2543) ที่ว่า การสอนผู้ใหญ่ให้ได้ผลดีต้องใช้วิธีที่หลากหลายวิธี ความหลากหลายของวิธีการสอนจะช่วยให้ผู้สอนเกิดความเข้าใจผู้เรียน นอกจากนี้ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้งควรมีการนั่งสมาธิเพื่อเป็นการสร้างสมาธิร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมโปรแกรมและวิทยากร และทำการแผ่เมตตาซึ่งเป็นจุดที่สร้างสมาธิร่วมกันได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องกับหลักสารานียธรรมที่ตั้งอยู่บนความเมตตาเช่นกัน

4.3 ด้านวิทยากร ควรมีความรู้ความเข้าใจในหลักสารานียธรรมเป็นอย่างดี อันจะเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน และถ่ายทอดความรู้ตามหลักสารานียธรรมนี้ผ่านกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้เป็นอย่างดี เพื่อให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ได้รับความรู้อย่างเต็มที่ในการฝึกทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมนี้ได้อย่างเต็มศักยภาพ

นอกจากนี้จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า ระหว่างทำกิจกรรม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จะใช้ประสบการณ์ของแต่ละคนเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันกับสิ่งที่ผู้วิจัยป้อนให้ โดยแต่ละคนก็จะมีประสบการณ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งประสบการณ์เหล่านี้จะเป็นตัวสำคัญในการทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้นในขณะที่เข้าร่วมโปรแกรม ซึ่งสอดคล้องกับอุณา นพคุณ (2527) ที่กล่าวว่า ทักษะการและแหล่งที่มาของความรู้ที่มีคุณค่าสูงที่สุดในการศึกษาผู้ใหญ่ คือ ประสบการณ์ของผู้เรียนเอง ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์หลายด้าน และหลากหลายที่ได้สะสมมาตั้งแต่วัยเยาว์ ยิ่งนานวันก็จะยิ่งสะสมประสบการณ์มากขึ้น และประสบการณ์ที่หลากหลาย ผู้ใหญ่จะมองตนเองจากประสบการณ์ และเห็นคุณค่าของประสบการณ์ของตนเอง และมีผลกระทบต่อการจัดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ให้บรรลุผลสำเร็จ (Knowles, 1980)

ตอนที่ 2 การอภิปรายผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

หลังจากที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมแล้ว สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากคะแนนเฉลี่ยในด้านรวมจากแบบวัดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) หลังเข้าร่วมโปรแกรมมากกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรม ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งทักษะที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ทักษะด้านเมตตามโนกรรม ($Mean = 32.25$) และทักษะด้านศีลสามัญญา ($Mean = 32.25$) รองลงมา คือ ทักษะด้านเมตตากายกรรม ($Mean = 32.15$) ทักษะด้านสาราณโภคี ($Mean = 32.05$) และทักษะที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ทักษะด้านเมตตาวจกรรม ($Mean = 31.70$) และ ทักษะด้านทิวฐิสามัญญา ($Mean = 31.70$) จะเห็นได้ว่าทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมทั้ง 6 ด้านนี้ มีระดับของทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด นั่นคือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

สามารถพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นของตนเองได้เป็นอย่างดีหลังจากที่เข้าร่วมโปรแกรมในครั้งนี้

2. การดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสูตราณียธรรมในครั้งนี้ มีจุดเด่นอยู่ที่การให้ความรู้เรื่องหลักสูตราณียธรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นให้กับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยลักษณะการให้ความรู้มิใช่เป็นการสอนโดยการบรรยายเท่านั้น แต่เป็นการนำหลักสูตราณียธรรมมาออกแบบเป็นกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยใช้หลักสูตราณียธรรมนี้มาเป็นองค์ประกอบในการออกแบบ เพื่อให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไม่เกิดความเบื่อหน่ายในการเรียนรู้ และนับว่าเป็นสิ่งใหม่ที่แปลกใหม่สำหรับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เนื่องจากในการเข้ารับการอบรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ผ่านมาไม่มีกิจกรรมในลักษณะนี้มาก่อน จึงนับว่าโปรแกรมนีเป็นการอบรมให้ความรู้ธรรมะโดยผ่านกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นครั้งแรกสำหรับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โดยกิจกรรมที่ออกแบบในครั้งนี้มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ะหว่างกันอีกด้วย นอกจากนี้ จากการสังเกตของผู้วิจัยในการทำกิจกรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) พบว่า มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางด้านกำลังกายเป็นอย่างดีในการทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ ซึ่งจะสอดคล้องกับทักษะด้านเมตตาทายกรรม นอกจากนี้ในขณะที่ทำกิจกรรมร่วมกัน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้ใช้คำพูดกับเพื่อนด้านบวก โดยพูดให้กำลังใจซึ่งกันและกัน แม้ว่าจะกระทำกิจกรรมนั้นแก่กลุ่มอื่นเมื่อมีการแข่งขันกัน แต่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ทุกๆ คนก็สามารถที่จะพูดในสิ่งที่ดีงามต่อกันได้อันจะสอดคล้องกับทักษะด้านเมตตาจริกรรม นอกจากนี้สิ่งที่สะท้อนทักษะด้านเมตตาโมกกรรมได้ดีที่สุดคือกิจกรรมห่วงโซ่โยงโยจากรายชื่อ ซึ่งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นต่อเพื่อนด้วยความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีความซาบซึ้งต่อเพื่อนและรู้สึกพอใจในกิจกรรมนี้ที่เป็นกิจกรรมที่สะท้อนความคิดออกมาให้เพื่อนคนอื่น ๆ ได้รับรู้ว่ามีความคิดและรู้สึกอย่างไรต่อเพื่อนคนนั้น นอกจากนี้ยังมีการแบ่งปันสิ่งของ กำลังกาย กำลังใจ ความคิด ให้แก่เพื่อนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้วยกันเอง ในขณะที่ทำกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วง ซึ่งจะสอดคล้องกับทักษะด้านสาธารณโภคี และในขณะที่ทำกิจกรรมร่วมกันของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในแต่ละกลุ่มจะมีการเคารพกฎเกณฑ์ ปฏิบัติตามระเบียบวินัยของกลุ่ม ในการทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วง ซึ่งจะสอดคล้องกับทักษะด้านศีลสามัญญตา และด้านทักษะด้านทิวฐิสามัญญตา อาสาสมัคร

สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สามารถมีมุมมองในการทำงานกับเพื่อนร่วมงาน มีความคิดเห็นในสิ่งที่ตรงกัน และยอมรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนร่วมงานได้เป็นอย่างดี

3. การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเออล์ เริ่มตั้งแต่สำรวจปัญหาและวิเคราะห์ความต้องการ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบอยเออล์ (Boyle, 1981) ที่ได้กล่าวว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นการทำให้ประชาชนยอมรับในแผนดำเนินงานที่จะเกิดขึ้นต่อไป ทำให้ประชาชนพร้อมที่จะร่วมมือ เป็นการลดการต่อต้านและลดความรู้สึกแปลกแยกจากโปรแกรม ดังนั้นในการสร้างโปรแกรมทั้งด้านกิจกรรมและเนื้อหาที่ตอบสนองต่ออาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นการกระตุ้นให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) รู้สึกมีส่วนร่วม ดังที่พระราชวรมุณี (2519 อ้างถึงใน ศิริมา กิตติบัณฑิต, 2544) ได้กล่าวถึงหลักการสอนของพระพุทธเจ้าว่าถ้าเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดู ได้ทำเองอย่างที่เราเรียกว่า ประสบการณ์ตรง และได้ให้ผู้เรียนได้รู้จักแสดงความคิดเห็น มีการอภิปราย การทำงานเป็นกลุ่ม โดยผู้วิจัยได้แนะนำเพิ่มเติม พร้อมทั้งมีการสรุปทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมในแต่ละด้าน ซึ่งจะช่วยให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) รับรู้ได้ง่ายขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพิ่มมากขึ้น อันจะสอดคล้องกับหลักการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบันของ Boyle (1981) ที่ว่า โปรแกรมประเภทเชิงสถาบันจำนวนมากมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลเพื่อพัฒนาความสามารถของปัจเจกบุคคล

ตอนที่ 3 การอภิปรายผลการประเมินผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

การประเมินผลการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีความพึงพอใจเฉลี่ยในด้านรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($Mean = 4.62$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ความพึงพอใจเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ด้านโปรแกรมและวิทยากร ($Mean = 4.76$) รองลงมา คือ ด้านการเข้าร่วมโปรแกรม (ปฏิบัติ) ($Mean = 4.55$) และความพึงพอใจเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการจัดการ ($Mean = 4.51$) ซึ่งทั้งสามด้านนี้มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อจะพบว่า ข้อ

คำถามที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ เนื้อหาสาระของโปรแกรมสอดคล้องกับความต้องการของท่าน ($Mean = 4.80$) และวิทยากรมีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ดี ($Mean = 4.80$) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีความพึงพอใจในด้านเนื้อหาสาระของโปรแกรมสอดคล้องกับความต้องการของท่านนี้มากที่สุด เนื่องจากก่อนการพัฒนาโปรแกรมผู้วิจัยได้ศึกษาปัญหาและศึกษาความต้องการของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ก่อนการพัฒนาโปรแกรม ดังนั้นความพึงพอใจในด้านเนื้อหาสาระของโปรแกรมสอดคล้องกับความต้องการของท่านจึงอยู่ในระดับสูงสุด และเนื่องจากกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไม่เคยผ่านการอบรมหรือมีโครงการในลักษณะนี้ ในเรื่องการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรม เพราะฉะนั้นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาจมองว่าวิทยากรมีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ดี เพราะเป็นเรื่องที่ใหม่สำหรับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้นความพึงพอใจในด้านวิทยากรมีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ดีจึงอยู่ในระดับสูงสุด แต่อย่างไรก็ตามเมื่อมองในภาพรวมทุกด้านแล้ว ความพึงพอใจในทุกด้านก็อยู่ในระดับมากที่สุด ดังนั้นแสดงว่าโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสาราณียธรรมที่พัฒนาขึ้นตามแนวคิดของบอยเออร์ล เป็นโปรแกรมที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีความพึงพอใจทั้งในด้านเนื้อหา กิจกรรมและรูปแบบกิจกรรม นอกจากนี้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ยังมีความต้องการเข้าร่วมโปรแกรมในลักษณะนี้ ซึ่งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จะมีการนิเทศงานทุกๆ เดือน จึงอยากให้มีโปรแกรมในลักษณะนี้ในการนิเทศงานทุกๆ เดือน ซึ่งจะเป็นการศึกษาความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวความคิดของ Knowles (1972) ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินการว่าต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้เข้าร่วมโครงการก่อนจัดกิจกรรม และสอดคล้องกับ Ronald Gross (อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ, 2527) ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าผู้เรียนมีความต้องการที่จะเรียน และได้รับการตอบสนองให้เรียนได้ ก็จะสามารถนำประสบการณ์ชีวิตมาใช้ในการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ตามหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้กับผู้เรียนทุกคน โดยการจัดการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นและสนองความต้องการของผู้เรียน เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักตนเอง รู้จักคิดแก้ปัญหาให้กับตนเอง และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ Boyle (1981) จึงเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และสามารถแสดงความต้องการ โดยผู้จัดโปรแกรมต้องให้ความสำคัญ เพื่อให้โปรแกรมที่จัดขึ้นมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับนำโปรแกรมไปใช้

1.1 จากผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมตามแนวคิดของ Boyle (1981) นี้ เป็นการจัดโปรแกรมอย่างมีขั้นตอน ดังนั้นในการนำโปรแกรมไปใช้ ควรศึกษาและทำความเข้าใจถึงวิธีการดำเนินการจัดโปรแกรมตามขั้นตอนของ Boyle (1981) ซึ่งประกอบไปด้วย การกำหนดกลุ่มผู้รับบริการ การระบุเนื้อหาวิชา การกำหนดการเรียนการสอน การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ และการประเมินผลโปรแกรม เป็นอย่างดีจึงจะสามารถนำโปรแกรมไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาความต้องการของผู้เข้าร่วมโปรแกรม และให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหา ซึ่งจะทำให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรม ทำให้ในการจัดโปรแกรมนั้นสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เข้าร่วมโปรแกรม อันจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่สุดในการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมโปรแกรม

1.2 จากผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม จะเน้นไปที่การพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้นจำเป็นต้องมีผู้อำนวยความสะดวกที่ดี ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทั้งนี้ควรจะเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความเป็นกันเองกับผู้เข้าร่วมโปรแกรม สามารถเข้าถึงผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้อย่างเป็นธรรมชาติและเต็มไปด้วยความจริงใจ และที่สำคัญคือพร้อมที่จะเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เข้าร่วมโปรแกรม โดยมีลักษณะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันในการเรียนรู้ นอกจากนี้ผู้อำนวยความสะดวกจำเป็นต้องมีความรู้ในหลักสราณียธรรมเป็นอย่างดี และพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เข้าร่วมโปรแกรม และกระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีในทุกด้านอีกด้วย

1.3 จากผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม มีการจัดกิจกรรมด้วยเทคนิคที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การบรรยาย การอภิปราย การระดมสมอง การแสดงบทบาทสมมติ เป็นต้น ซึ่งเทคนิคเหล่านี้จะทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เรียนรู้ได้อย่างมีความสุข ไม่เกิดความเบื่อหน่ายในการเรียนรู้ เป็นการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ร่วมกันที่ดี โดยที่แต่ละเทคนิคก็จะมีขนาดของกลุ่มแตกต่างกันไป ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้หมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มไปเรื่อยๆ เป็นการสอดแทรกการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ควรมีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สูงสุด

1.4 จากผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม ลักษณะกิจกรรมทำเป็นกลุ่ม ซึ่งจะมีขนาดของกลุ่มแตกต่างกันไป ดังนั้นจำเป็นต้องจะมีทีมงานที่ดีในการช่วยอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการดำเนินการจัดโปรแกรม ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของหลักสราณียธรรม ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และการสร้างมนุษยสัมพันธ์ และสามารถแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เหมาะสม อันจะทำให้การดำเนินการจัดโปรแกรมดำเนินไปอย่างราบรื่นแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เข้าร่วมโปรแกรมอีกด้วย

1.5 จากผลการดำเนินการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป จนถึง วัยสูงอายุ และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัด ฉะนั้นหลักสราณียธรรมจึงมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ดังนั้นการเลือกเนื้อหาและออกแบบกิจกรรมให้มีความเหมาะสมกับลักษณะและบริบทของผู้เข้าร่วมโปรแกรมจึงมีความจำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้ โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมเกิดความรู้ ทศนคติที่ดี และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสราณียธรรมทั้ง 6 ด้านในแต่ละโปรแกรม ซึ่งกิจกรรมที่ออกแบบมาแต่ละโปรแกรมเป็นแบบแยกจากกันโดยสิ้นเชิงตามหลักสราณียธรรมทั้ง 6 ด้าน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วหลักสราณียธรรมทั้ง 6 ด้านนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันในทุกๆ ด้าน ดังนั้น งานวิจัยครั้งต่อไปควรมีการออกแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เป็นการบูรณาการการรวมหลักสราณียธรรมทั้ง 6 ด้านเพิ่มขึ้นด้วย

2.2 ควรมีการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมนี้ ไปจัดให้กับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นที่มีลักษณะของปัญหาการทำงานร่วมกับผู้อื่น

2.3 ควรมีการศึกษาถึงลักษณะของตัวแปรที่ส่งผลต่อทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อที่จะนำตัวแปรเหล่านั้นมาศึกษา เพื่อหาแนวทางพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นในลักษณะเหล่านั้น โดยจัดเป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของบอยเอลด์

2.4 ควรมีการเปรียบเทียบทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยวิธีอื่นๆ กับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักสราณียธรรมนี้